

BOGUMIŁA FRĄSZCZAK

MOTYWACYJNA FUNKCJA OCENY OPISOWEJ ZE SPRAWOWANIA

W klasycznej już pozycji *Między oceną szkolną a dydaktyką* B. Niemierki znajduje się niezwykle trafne stwierdzenie, oddające w pełni założenia, które starałam się zrealizować w latach 1991–1995 oraz 1996–1999 w dwóch autorskich klasach o profilu semiologicznym, które prowadziłam w VI LO we Wrocławiu:

Kierowanie motywacją uczenia się lub wykonywania jakiegokolwiek innej złożonej działalności przez dzieci i młodzież jest trudnym i odpowiedzialnym zadaniem, wymagającym od nauczycieli konsekwencji, cierpliwości i wysiłku, a zarazem elastyczności, spostrzegawczości i taktownego dystansu [...]. Motywowanie poszczególnych uczniów do wysiłku może przebiegać najróżniejszymi drogami, bardziej lub mniej dostępnymi dla poszczególnych nauczycieli, bowiem cele dydaktyczne nauczycieli są co najmniej tak samo zróżnicowane, jak postawy uczniów¹.

Układając program tej klasy, miałam na celu stworzenie uczniom takich warunków, aby dążyli do poznawania i odkrywania powiązań między różnymi dziedzinami wiedzy i potrafili wyzwolić własną aktywność twórczą. Uznałam, że jedną z form motywowania do rozwijania posiadanych już umiejętności i zdobywania nowych będzie zastąpienie oceną opisową stosowanej w tym okresie skali stopni ze sprawowania: wzorowy, wyróżniający, poprawny, nieodpowiedni, naganany. Stopnie te bowiem nie zawierały istotnych informacji, stanowiąc tylko umowny, bardzo ogólny zapis nieprzekładalny na konkretne zachowania i umiejętności ucznia.

Generalnie zgadzam się z zacytowaną poniżej opinią B. Niemierki na temat oceny opisowej:

Największą zaletą oceny opisowej jest przewaga (lub wyłączność) komentarza pedagogicznego, a pomniejszenie roli stopnia szkolnego wyolbrzymianej przez uczniów, rodziców i niektórych nauczycieli. Główną jej wadą natomiast jest, często podnoszony przez teoretyków ewaluacji dydaktycznej, subiektywizm

¹ Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Warszawa 1991, s. 48–50.

*tak szerokiego oceniania oraz dowolność (brak standaryzacji) języka, w jakim nauczyciele usiłują zakomunikować uczniom i rodzicom swoje opinie*².

Wypowiedź ta odnosi się do opisowej oceny osiągnięć szkolnych uczniów, które nie powinny być komunikowane w sposób intuicyjny. Ocena ze sprawowania również nie może odzwierciedlać subiektywnego nastawienia nauczyciela do ucznia. Musi ona uwzględniać konkretne fakty, na podstawie których powinny być tworzone uogólnienia, gdyż dopiero zbiór pewnych zachowań może skłaniać do oceny postawy ucznia.

Ostatnie zdanie z cytowanego stwierdzenia B. Niemierki trafnie akcentuje istotę problemu, który należało rozwiązać po podjęciu decyzji o zrezygnowaniu z oceny komunikowanej stopniami. Niezwykle trudne okazało się bowiem znalezienie takiej formy wypowiedziania się na temat ucznia, która nie raniłaby jego uczuć w przypadku, gdy zasłużył na ocenę negatywną. W związku z tym zdecydowałam się na ujmowanie w opinii o uczniu takich spostrzeżeń i wniosków, które wynikały z jego obserwacji jako indywidualności i jako członka zespołu klasowego. Komunikat ten był adresowany zarówno do ucznia, jak do jego rodziców. Staralam się tak przekazywać informacje o zachowaniu moich wychowanków, aby uwzględniać ich pozytywne cechy i poddać refleksji uchybienia. W skrajnych przypadkach, gdy uczniowi została udzielona nagana wychowawcy klasy, ocena opisowa stawała się przede wszystkim komentarzem wyjaśniającym taką opinię.

Przykład A – sumujący

Piotr O. jest inteligentny, błyskotliwy, ale w bieżącym roku szkolnym osiągnął niezadowolające wyniki nauczania, co jest skutkiem braku pilności oraz niesystematycznej pracy. Widoczne jest poczucie własnej wartości, co nie znajduje potwierdzenia w osiągnięciach. Niepokojąca staje się postawa pasywna, przejawiająca się niechęcią do rozwijania własnej osobowości i samodzielnego pogłębiania wiedzy. Napotykanne trudności nie mobilizują do spotęgowania wysiłków, a raczej powodują zaniechanie starań. Została udzielona nagana wychowawcy klasy ze względu na stosunek do obowiązków szkolnych: 122 godziny opuszczone, 22 godziny nieusprawiedliwione, częste nieprzygotowanie do lekcji, brak prac domowych. Średnia ocen: 3,6. Z pewnością wnikliwa analiza przyczyn niepowodzeń pozwoli na nadrobienie braków, zmianę stosunku do powierzanych zadań i włączenie się do zamierzeń realizowanych przez kolegów z klasy.

Uczniowie otrzymywali ocenę opisową ze sprawowania dwa razy w ciągu roku szkolnego – na zakończenie pierwszego semestru i razem ze świadectwem. W pierwszym przypadku miała ona charakter prognozujący, w drugim – sumujący². Trudniejsze okazało się pisanie oceny prognozującej, szczególnie w pierwszej klasie liceum ogólnokształcącego, gdy nie było jeszcze pełnej informacji o środowisku rodzinnym ucznia. Ocena opisowa zawierała: prezentację cech oso-

² Ibidem, s. 213.

² O tych dwóch elementach oceny opisowej pisze B. Niemierko w *Ocenianiu szkolnym bez tajemnic*, WSiP, Warszawa 2002, s. 204–206

bowości ucznia i jego postawy wobec obowiązków szkolnych, wskazanie osiągnięć (lub problemów), postępów w nauce (lub ich braku), oraz podanie średniej ocen i frekwencji.

Przykład B – prognozujący

Tomasz B. jest spokojny, otwarty i szczery. Nie potrafi jeszcze znaleźć swojego miejsca w klasie. Widać, że trudność sprawia mu systematyczne przygotowanie się do zajęć, a także przekazywanie uzyskanych wiadomości. Szczególnie niepokojące braki wystąpiły w przedmiotach ścisłych. Należy więc w przyszłym semestrze (w porozumieniu z nauczycielem matematyki) przygotować program uzupełnienia brakujących wiadomości oraz zwrócić szczególną uwagę na wykonywanie ćwiczeń zadanych jako praca domowa, nawet jeśli nie będą poprawnie wykonane. Warto natomiast rozwijać i wspierać jego zainteresowanie geografią. Średnia: 2,8. Frekwencja: 23 godziny opuszczone, w tym 3 godziny nieusprawiedliwione.

Przykład C – sumujący

Małgorzata W. jest otwarta, spontaniczna, aktywna, pomocna w organizowaniu różnych imprez klasowych. Często jednak brakuje jej systematyczności i sumienności. Nie jest też aktywna w czasie zajęć, co w istotny sposób wpływa na wyniki w nauce. Potrafi jednak w sposób dojrzały formułować sądy i opinie. Uwidaczniają się jej uzdolnienia w zakresie przedmiotów humanistycznych. Średnia ocen: 3,8. Frekwencja: 35 godzin opuszczonych, 2 godziny nieusprawiedliwione.

Z założenia ocena opisowa ze sprawowania miała, jak widać z zamieszczonych wyżej przykładów, pełnić dwie funkcje – informacyjną i motywacyjną. Ta pierwsza ujawniała się poprzez dostarczenie uczniom i ich rodzicom danych dotyczących wyników nauczania porównanych do osiągnięć innych uczniów oraz liczby opuszczonych i nieusprawiedliwionych godzin. Dane te służyły przede wszystkim do oceny postępów w nauce i postawy wobec obowiązków szkolnych. Pozostałe elementy oceny opisowej ze sprawowania podporządkowane były funkcji motywacyjnej. Informacje o cechach osobowości i umiejętnościach ucznia były gromadzone na podstawie jego obserwacji w różnych sytuacjach szkolnych.

Nastawienie programu kształcenia na wyzwalanie aktywności uczniów inspirowało ich do doskonalenia swoich zdolności i umiejętności. W ocenie opisowej były one eksponowane, szczególnie w tych przypadkach, gdy stanowiły wyraz postawy twórczej, ukierunkowanej na współdziałanie z zespołem, a zarazem na kreowanie siebie jako indywidualności. Można było zauważyć, że wskazanie w ocenie opisowej przykładów konkretnych osiągnięć zachęcało uczniów do dalszych wysiłków, tym bardziej, że było dodatkowo nagradzane pochwałą wychowawcy klasy lub dyrektora szkoły wygłaszaną w obecności rodziców i nauczycieli.

Przykład D – sumujący

Michał Z. jest zdolny, inteligentny, pracowity i koleżeński. Włącza się w życie klasy, odpowiedzialnie traktuje swoje obowiązki. Cechuje go skromność i umiejętność kulturalnego zachowania się w każdej sytuacji. Potrafi dojrzałe formułować oceny i uzasadniać własne stanowisko. Jest także wrażliwy oraz delikatny wobec otaczających go osób. Poświęca dużo własnego czasu na pomoc koleżeńską. Otrzymuje pochwałę wychowawcy klasy za szczególnie wyróżniające go zachowanie i wyniki w nauce. Średnia ocen: 4,85. Frekwencja: 27 godzin opuszczonych, wszystkie usprawiedliwione.

Zastosowanie oceny opisowej pozwalało na traktowanie ucznia jako złożonej osobowości, posiadającej „jasne” i „ciemne” strony, wymagającej zainteresowania, a niekiedy pomocy i wsparcia.

Ocena opisowa wskazywała uczniom następujące cele działania:

- poznawanie – rozumiane jako zdobywanie wiedzy, ale także poznawanie swoich możliwości i ograniczeń,
- kreowanie – rozumiane jako nabywanie umiejętności powiązanych z twórczym myśleniem i działaniem, umożliwiających ukształtowanie aktywnej postawy w interakcjach z innymi ludźmi.

W związku z powyższym, uczeń w razie niepowodzeń spotykał się z zachętą do usuwania braków, jak również ze wskazaniem sposobów umożliwiających poprawę. Niezwykle trudne było zachowanie *taktownego dystansu* w przypadkach, gdy problemy ucznia wynikały z jego trudnej sytuacji rodzinnej lub spowodowane były względami emocjonalnymi uwarunkowanymi jego osobowością.

Przykład E – prognozujący

Paweł K. jest inteligentny, sympatyczny, ale nie potrafi zaadaptować się do szkoły średniej. Brakuje mu sumiennosci, systematyczności i odpowiedzialności za powierzone zadania. Lekceważenie obowiązków szkolnych przejawia się w częstym braku prac domowych i opuszczaniu pojedynczych godzin lekcyjnych. Należałoby zatem zwrócić uwagę na planowanie czasu wolnego. Paweł wykazuje zainteresowanie życiem klasy, bierze udział w wielu przedsięwzięciach organizowanych wspólnie. Potrafi on dojrzałe formułować swoje poglądy i opinie, ale nie zawsze są one uzewnętrzniane w postępowaniu. Widoczna jest duża podatność na wpływy środowiska, niepokojące zaś maskowanie swoich zachowań pozą „grzecznego chłopca”, co najczęściej pojawia się w przypadkach mijania się z prawdą. Dopiero sytuacja zagrożenia wyzwala aktywność i chęć zdobywania wiedzy. Słabe wyniki w nauce wymagają zmiany stosunku do obowiązków szkolnych i intensywnej pracy w następnym semestrze. Średnia ocen: 2,5. Frekwencja: 26 opuszczonych godzin, 15 nieusprawiedliwionych.

Ocena opisowa ze sprawowania, pełniąc funkcje informacji zwrotnej dla rodziców, motywowała ich do ściślejszych kontaktów z wychowawcą lub nauczycielami innych przedmiotów. Zachęcała do porównywania rodzicielskich obserwacji ze spostrzeżeniami opiekuna klasy, sygnalizowała pojawiające się problemy i inspirowała do współdziałania w ich rozwiązywaniu. Rodzice, poprzez ocenę opisową ze sprawowania, uzyskiwali wiedzę o swoim dziecku niedostępną ich obser-

wacjom, musieli więc zaufać wychowawcy, jeśli zwracał ich uwagę na niepokojące zachowania dzieci poza domem. W ten sposób ocena otwierała drogę do pełniejszego porozumiewania się wychowawcy z rodzicami, co umożliwiało czasami ustalenie przyczyny niepowodzeń ucznia i znalezienie skutecznej pomocy umożliwiającej osiągnięcie sukcesu. Rodzice uczyli się odczytywać informacje o swoim dziecku przekazywane w ocenie i wykorzystywać je w swoich działaniach wychowawczych.

Opinie rodziców o ocenie opisowej ze sprawowania

A.

Ocenę opisową z zachowania moich dzieci otrzymywałam od wychowawczynie wraz z wykazem ocen przedmiotowych na zebraniach z rodzicami. Opis zawierał ocenę istniejącego stanu rzeczy – zdobyte umiejętności lub ich brak. Ukazywał też pewne cechy charakteru [ucznia], między innymi: sumienność, samodzielność, pracowitość, umiejętność pracy z grupą. Wskazywał rodzicom, na co zwrócić uwagę. Motywował [ich] do współpracy z dziećmi, jak również do kontaktów ze szkołą. Na początku najtrudniej było przyjąć nam, jak również naszym dzieciom, negatywne oceny. Syn i córka tłumaczyli się, znajdowali liczne usprawiedliwienia i szukali u nas potwierdzenia swojej samooceny. Dla rodziców ocena opisowa była jednak pomocna w wypowiedzeniu również własnego zdania, muszę przyznać, często zbieżnego z oceną szkolną. W konsekwencji, po długich, pełnych emocji dyskusjach, udawało się wypracować porozumienie. Opisową ocenę z zachowania traktowaliśmy jako pomoc. Dawała [nam] ona możliwość poszukiwania lepszych rozwiązań w wychowaniu dzieci, a niekiedy dostrzegania nowych cech i zachowań, które mogły być przyczyną różnych problemów, wcześniej przez nas niezauważonych.

B.

Ocena opisowa, jak żadna inna, kompleksowo i wnikliwie charakteryzowała osobowość ucznia. Uważam jednak, że taką ocenę może wystawić tylko doświadczony nauczyciel-praktyk. Była ona doskonałym materiałem do analizy, gdyż zwracała uwagę na istotne sprawy związane z rozwojem intelektualnym i osobowościowym ucznia. Umożliwiała też [mu] zastanowienie się nad konsekwencjami swoich zachowań. Pozwalała synowi popatrzeć na siebie w inny sposób. Jestem przeświadczona, że tego typu ocena nie tylko zachęcała do lepszej pracy, ale i do lepszego modelowania własnej osobowości, a także stawiania sobie wyższych celów.

Zestawianie ocen ze sprawowania uzyskanych przez ucznia w kolejnych latach nauki umożliwiało obserwowanie jego rozwoju intelektualnego i dojrzewania jego osobowości, jak również (a może przede wszystkim) zapobieganie narastaniu nierozwiązanych problemów. W moim przekonaniu, ocena ta w obu klasach autorskich spełniła swoje funkcje. W ciągu 8 lat napisałam 376 takich ocen i żadna z nich nie została zakwestionowana.

Należy więc przypuszczać, że tak pomyślana ocena opisowa ze sprawowania umożliwiała uczniom i rodzicom sprzężenie zwrotne, wskazując, co uczeń powinien poprawić, a co wykonuje dobrze³. Pozwalała też na śledzenie zmian w postawie ucznia wobec jego obowiązków i pomagała mu w kształtowaniu po-

³ Arends R.I., *Uczymy się nauczać*, WSiP, Warszawa 1994, s. 225–227, 319–321.

czucia odpowiedzialności za własny rozwój intelektualny. Pełniła również, jak wynika z uczniowskiego komentarza, funkcję wspierającą, umożliwiając powstanie silnych więzi między wychowawcą a jego podopiecznymi.

Opinia ucznia (absolwenta) o ocenie opisowej ze sprawowania

Ocena opisowa zazwyczaj wskazywała na pozytywne cechy ucznia, jego zalety, osiągnięcia, np.: umiejętność pracy w zespole, uczynność, koleżeńskość. Nie uwzględniała się w niej ocen z przedmiotów, dlatego w niektórych przypadkach mogła w pewien sposób stanowić rekompensatę za nienajlepsze wyniki w nauce, co z pewnością podwyższa samoocenę i nie dopuszcza do tego, by [uczeń] poczuł się gorszy od innych. Bardzo istotne było w niej indywidualne podejście do każdego ucznia (przekonanie, że wychowawca jest mu życzliwy i pomocny). Słowo pisane ma o wiele większą moc niż słowo mówione, dlatego uczniowie zazwyczaj poważnie traktowali pisemną opinię na swój temat; co więcej, skłaniało ich to do refleksji nad sobą. W przypadku uczniów, którzy z różnych powodów sprawiali kłopoty wychowawcze i którzy przyzwyczaili się do ciągłego piętnowania, pisemna opinia, wskazująca również na pozytywne cechy, sprawiała, że nabierali oni szacunku do nauczyciela i przestawali go traktować jak wroga. Poruszało ich to, że jest choć jedna osoba w szkole – wychowawca, która w nich wierzy i potrafi dostrzec [ich] zalety, a nie tylko wady.

W przywoływanej już pozycji *Ocenianie szkolne bez tajemnic* B. Niemierko zauważa: *Pamiętaj, że oceniając, kształtujesz wartości. Te wartości będą pomagać lub przeszkadzać uczniowi w życiu.*

Jakie wartości może kształtować opisowa ocena ze sprawowania? Sądzę, że głównie te, które umożliwiają uzyskanie satysfakcji z uczenia się i osiągnięcie sukcesu indywidualnego i zespołowego. Najważniejsze z nich to: systematyczność, dociekliwość, kreatywność, otwartość, samodzielność, asertywność.

Ocena opisowa ze sprawowania była dla moich uczniów pierwszą opinią oceniającą ich predyspozycje i postawę wobec obowiązków nałożonych przez szkołę średnią. Prawdopodobnie jeszcze wielokrotnie zetkną się oni z opiniami opisowymi na swój temat, chociażby wystawianymi przez pracodawców.

Uważam, na podstawie moich doświadczeń, że ocena opisowa ze sprawowania, szczególnie w szkole średniej, silnie motywuje ucznia, a zwłaszcza wpływa na:

- wzmocnienie własnej wartości poprzez poczucie sukcesu,
- uświadomienie swoich braków i słabości,
- pokonanie lęku przed niepowodzeniem,
- znalezienie sposobów rozwiązywania problemów,
- utwierdzenie potrzeby doskonalenia własnych zdolności i umiejętności,
- ustalenie interakcji w zespole klasowym.

Jeśli wziąć pod uwagę wyżej wymienione aspekty oceny opisowej ze sprawowania, to przygotowała ona również moich uczniów do życia, wyzwalając w nich motywacje owocujące później osiągnięciami w trakcie studiów i pracy zawodowej.